

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשות ניצבים וילך, תשס"ט
מספר 826

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הנסתרות והנגלות

בפרשתנו כורת ה' ברית עם ישראל. במרכזה של הברית אזהרה מפני עבודת אלילים ומרידה בה' שתביא למימוש הקללה ולגלות. כסיכום לברית אומרת התורה: "הַנְּסִתֶּרֶת לְה' אֶל־לְהִינּוּ וְהַנְּגִלֶת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד־עוֹלָם לְעֲשׂוֹת אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (כט:כח). סיום הפסוק אמור להסביר (אולי) את הנגלות, אך הפסוק כולו טעון ביאור.

המפרשים נבוכו בהסבר ובזיהוי הנסתרות והנגלות והקשר ביניהם לבין מה שנכתב לפנייהם ואחרייהם. האם הביטויים הללו מוסבים לעניין אחד שיש בו נגלה ונסתר או שמא כל ביטוי מוסב לעניין אחר - הנסתר והסמוי מאתנו גלוי לה', והגלוי לנו אלה המצוות המעשיות הכתובות בגלוי בתורה. ואולי לתורה יש צד נסתר וצד גלוי - ביטוייה הגלוי הוא המצוות המעשיות, וביטויה הסמוי והנסתר הוא סודות התורה הגלויים רק להקב"ה. בדברים שלהלן נביא מבחר מן הפרשנות לשני ביטויים אלו.

א. טעמי המצוות

קישורו של הפסוק לטעמי המצוות ולהבנת כוונות התורה נראה הגיוני ומתבקש. כאמור, כל הפרק עוסק בקיום התורה ובשכר שיבוא בעקבותיו מחד, ובעונשים שיבואו בעקבות הפרת הברית ואי קיום מצוות התורה מאידך. השאלה היא מהו קיום נכון של מצוות התורה. האם עלינו לדעת את כל התורה על כל סודותיה או די לקיימה רק ברובד החיצוני שלה? הרלב"ג קושר את הדברים לקיום המצוות והבנת טעמיהן וטוען בפירושו שלתורה יש פנים וחוץ: הפנים הוא סודות התורה וכוונותיה או חכמת התורה, והחוץ הוא המצוות המעשיות. במושגי הפילוסופיה הרציונאלית של ימי הביניים, שהרלב"ג היה אחד מנציגיה, יש הבחנה בין המוסר שהוא המצוות המעשיות ובין ההשכלה שהיא פנימיות התורה. הצלחתו של אדם באה על ידי השתלמותו בהשכלה, ואילו המידות והמוסר הן המסגרת ההכרחית והמקדימה כדי להגיע לשלמות שכלית. עבור היהודי התורה כוללת את שני הצדדים: ההשכלה והמעשה. בעיני הרלב"ג (בפירושו על אתר) הפסוק בא לרמוז לנו שאין הבנת הפנימיות של התורה מעכבת את השלמות הנקנית מקיום חיצוניות התורה. את הפנימיות – הנסתרות, לא כל אחד יכול להשיג ולכן היא "לה' אלוקינו", ואילו החיצוניות היא הדרך שניתנה לנו להגיע בה אל השלמות: אמר זה כי אולי יחשוב חושב כי האדם יחטא אם לא יושגו לו כוונות התורה... והנה להסיר זה הספק אמרה תורה כי הנסתרות שבמצוות התורה... הם דברים לא יושגו על תכליתם כי אם לה' לבדו... ואולם הנגלות ממצוותיה והם הפעולות והדברים שצוותה התורה לעשות או להימנע מהם, הם חובה לנו ולבנינו תמיד לדורותינו.

ב. משפט

ר' יצחק עראמה מפרש את הפסוק על פי תפקידו של בית הדין. אין לו לדיין אלא מה שענינו רואות – אלו הנגלות. לשם כך קיבלנו את כל מערכת המשפט כדי לשפוט ולהעניש על המעשים הגלויים. אבל המעשים הנסתרים, כוונות פנימיות וכו' אין לנו כל יכולת לשפוט, והם מסורים בידי הקב"ה. אלו הנסתרות: ירצה, הנסתרות ממנו הנה דינם הוא מסור לה' א-להינו להפרע מהם בדיני שמים כפי מה שזכר. אמנם הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות בהם משפט כתוב ככל דברי התורה הזאת, כי בית דין של ישראל ישפטום ככל משפטי התורה, כמו שכתבנו (עקידת יצחק).

בדרכו של ר' יצחק עראמה הולך גם ר' יצחק קארו. לדעתו נראה כאילו יש חוסר צדק בכתובים. שכן הפסוקים עוסקים בחטא היחיד – "איש או אישה אשר לבבו פונה היום", ואילו העונש הוא ציבורי-כללי: "ויתשם ה'", לכל ישראל. כלומר בגלל חטא היחיד לכאורה, כל ישראל נענשים בעונש הגלות. לכן סובר ר' יצחק קארו שבכלל ישראל יש חטאים נסתרים וחטאים גלויים. על הגלויים ניתן להעניש על פי מערכת המשפט שקיבלנו. אך אם לא נעניש אותם יחידים על חטאיהם הגלויים, הרי חטאיהם עוברים אל הכלל שלא דאג לבער את הרע מקרבנו. ועוד, החטאים הנסתרים גלויים רק לפני הקב"ה, ועליהם הוא מעניש את הכלל, כיוון שהם חטאים של הכלל ולא רק של היחיד (תולדות יצחק, דברים כ"ט).

ג. גלות

נושא הגלות והפיזור בארצות הגויים הוא עונש הנזכר כמה פעמים בפרק זה, ובאופן טבעי קישרו כמה מפרשים את הפסוק לנושא הגלות. פירוש זה מצוי בעיקר בדבריהם של אנשי הדור האחרון הרחוקים מאוד מן ההתרחשויות שבגללן יצא עם ישראל לגלות, אך כבני סוף המאה ה-15 וה-16 הם חוו בעצמם את מוראות הגירוש מספרד או שמעו את הסיפורים מאבותיהם. הם ראו את תקופתם כדור של גאולה, או על כל פנים דור אחרון לגלות, ושאלו: מדוע הגלות הארוכה הזאת? כיצד לא נמחה עדיין עוון אבותיהם הקדומים, ומדוע עליהם להיענש על עוונות קדומים כל כך של אבותיהם? בתשובתם של חכמי הדור יש מעין הודאה בחוסר הבנה של המהלכים האלוקיים ושל מהות העונש והגלות - אלה הם הנסתרות. אבל הנגלות, העובדות עצמן, ידועות וכנגדן יש לקיים את דברי התורה הזאת.

ר' יצחק אברבנאל הוא אחד מן המפרשים המקשר את הפסוק לגלות. לדעתו, אין אנו יודעים באמת את סיבת הגלות ואורכה. את הסיבות הגלויות לגלות אנו יכולים לדעת ולהעריך אם נקרא בספרי הנביאים או בספרי ההיסטוריה, ואילו הסיבות הנסתרות לגלות ולאורכה גלויות רק לה' אלוקיננו. אברבנאל קושר את הדברים גם לזיכרון היהודי-נוצרי בתקופתו שסבב בין השאר סביב שאלת המשיחיות והגאולה, שלפי היהדות יופיעו בעתיד ולפי הנצרות קרו כבר בעבר. לכן מפרש אברבנאל את חלקו האחרון של הפרק כזיכרון בין יהודי לנוצרי: הנסתרות וכו' הם גם כן אצלי דברי הדור האחרון המשיב דברים לנכרי. כי אחרי שנתנו תשובתם בדבר אמרו זאת היא סבת הגלות וקללות הארץ כפי הנגלה לנו. ואם יש שמה סבה אחרת נסתרת הש"י הוא היודע.

ר' משה אלבילדה מפרש גם הוא את הפסוק בהקשר של גלות וגאולה אולם במסגרת פנים יהודית ולא כזיכרון עם הנוצרים. כידוע, במסורת היהודית המשיחית יש שני זמני גאולה, ושניהם נסתרים. הזמן הקבוע הוא "בעתה", דהיינו בזמן שנקבע לה, וזמן זה נסתר. הזמן האחר הוא "אחישנה" – זירווי הזמן לפי מעשיהם הטובים של ישראל וחזרתם בתשובה. אורך הגלות והתדרדרות הדורות יכולים לטעת ייאוש בקרב עם ישראל כאילו אין סיכוי שהגאולה תבוא אי פעם, כיוון שהזמן האחד נעלם, והאחר לא נראה אפשרי. לדעת אלבילדה, כנגד תחושות אלו בא הפסוק הזה שמסקנתו הכללית היא שתפקידו של עם ישראל הוא לעשות את כל דברי התורה כדי לזרז את הגאולה (עולת תמיד).

ר' שבתי הכהן נוקט דרך אחרת לביאור הפסוק ורואה בו רמז לגלות. הוא מנסה להשוות בין שתי הגלויות שאירעו לעם ישראל – גלות עשרת השבטים וגלות יהודה (גלות בבל). לכאורה נראה שגלות יהודה היא הקלה שבהן, כיוון שבני הגלות קיימים במרחב המחיה העולמי המוכר, ואילו גלות עשרת השבטים קשה ממנה, כיוון שהגולים נעלמו מן המרחב הזה. בעזרת שימוש באגדות על מקומם ואורח חייהם של בני עשרת השבטים מבאר ר' שבתי הכהן שגלות עשרת השבטים היא גלות נסתרת, שהרי אין קשר אתם, ואילו גלות יהודה היא גלות גלויה. אין אנו יודעים באמת מה היא מטרת הגלות הנסתרת הזאת, וזהו בכלל "הנסתרות לה'". בעיני ר' שבתי הכהן בני עשרת השבטים טובים מבני יהודה ואף שומרים את המצוות ומקיימים את התורה יותר מהם. הסתרתם נועדה אולי לאפשר להם להמשיך לעסוק בתורה באין מפריע, ולכן הם גלו למקומות מרוחקים ומבודדים במזרח, שם אין סיבות שימנעו מהם לקיים את התורה. שאר בני הגלות הגלויה, גלות בבל, צריכים להיאבק תמיד כדי לקיים את התורה, וזהו עונשם:

וישליכם אל ארץ אחרת לרמוז שהשלכתם היתה רבה ורחוקה חוץ לנהרי גוזן ולחלח וחבור ולכך קרא אותה אחרת... ויודע הנסתרות יודע מה היתה הכוונה בהשלכה זו... אולי... כדי שיהיו עסוקים בתורה ולא יהיה להם שום משא ומתן זהו הנסתרות לה'... אבל אתה כי יבואו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' וגו' (שפתי כהן, ניצבים, דף עה ע"א).

סוד אחר נרמז בדברי ר' אהרן הכהן (איטליה, המאה ה-16) בספר דרשותיו. גם הוא סובר שהפסוק רומז לאורך הגלות ובא להשיב על הרגשת חוסר הצדק שבגלות. שאלת הסבל של דורות מאוחרים בשל חטאי דורות קודמים, בבחינת "אבות אכלו פטר ושני בנים תקינה". לדעתו, הקשר בין הדורות הוא "סוד העיבור", דהיינו השתלשלות הנשמות בארץ וההמשכיות המשפחתית הנשמית של אב לבן. נשמת האב מתעברת בבן, וכן הלאה. לפי זה לכאורה חטאי נשמת האב עוברים לבן על ידי חלקי הנשמה שנתעברה בבן, וכן הלאה עד

שהחטא נמחל לגמרי. זה הוא סוד שאין לגלות לכל אחד אלא רק ליחידי סגולה. לדעתו סוד העיבור הוא המונח גם ביסוד מצוות הייבום.

על זה סמך לו הכתוב הנסתר לה' א-לוהינו כלומר זהו סוד העיבור מסתרי תורה שהוא פוקד עון אבות על בנים כי כנפש האב וכנפש הבן אחד היא שהוא ית' חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח... הנסתר לה' א-לוהינו בא להשיב על מה שאמר למעלה שהדור האחרון לוקה ונענש בשביל הדור הראשון... אבל הנגלות לנו ולבנינו כלומר אין לנו אלא לעשות את כל דברי התורה הזאת (ר' אהרן הכהן, זקן אהרן, לונדון תשס"ו, עמ' שנג).

פרופ' שאול רגב

החוג הרב-תחומי במדעי היהדות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>